

УДК: 323.285+316.647.3
Примљено: 12. новембар 2008.
Прихваћено: 15. децембра 2008.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 4/2008.
год. 15. vol. 22.
стр. 147-164.

Радослав Гаћиновић

Институт за политичке студије, Београд

ДЕФИНИСАЊЕ НАСИЉА

“Понекад се човјек пита да није дух већине балканских народа заувјек отрован и да, можда, никад више неће ни моћи ништа друго до једино: да трпи насиље и да га чини”

Иво Андрић, “Знакови поред пута”

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Почетак XXI века је у значајној мери обележило политичко насиље на глобалном нивоу. Упорно инсистирање науке да се супротстави том опасном насилном деловању моћних и великих држава представља значајан искорак неких научних институција и појединаца као и оних народа који своје постојање и опстанак виде у цивилизацији која почива на најхуманијим демократским начелима. То значи да животна перспектива почива на једнакости која подразумева равноправан - принципијелан однос између малих и великих (да се постепено и спонтано топи јаз између развијених и неразвијених), на суверености држава, наравно уз поштивање основних људских права и слобода који су утемељени на демократским начелима.

Посебно је битно да се савремене политичке теорије дистанцирају од ткз. политике која компромитује научну основу политике и утапа је у сивило насиља, нетолеранције и застрашивања већине

човечанства од стране мањине која контролише већину капитала на планети. Из литературе најпознатијих домаћих и страних аутора, могу се спознати нове димензије свих облика и носилаца политичког насиља, као и њеног замајца, тј. глобализације – американизације света. У последњој деценији XX века јавио се низ радова из области разних врста политичког насиља и глобализације, а многи од њих су политички мотивисани и тиме су још више замагљивали проблем насиља и значајно успоравали научни приступ проблему насиља у политици, како би се истражиле дубинске димензије овог по светску цивилизацију опасног феномена и успорило његово дрско наступање. Будући да је држава као најодговорнији део друштва и даље нераскидиво везана за поседовање монопола физичке силе, једно од централних питања њеног функционисања у релативно демократском смислу гласи: “како помирити природну тежњу појединаца и друштвених група за доминацијом у заједници и цивилизацијско право свих субјеката на равноправност.” У одговору на то питање може се наслутити и прижељкивати основна цивилизацијска тековина – слобода. Политика као област друштвених збивања, друштвених односа и облика у којој се решавају питања управљања друштвеним пословима има пресудну улогу у изградњи институција државе као “јединке” која је организована од стране постојаног становништва на ограниченој територији, коју то становништво преко организованог политичког система суверено контролише.

Држава која поседује монопол над применом силе не може вековима да се ослања на силу, а посебно не доласком демократских друштава на политичку сцену широм света., јер, “најјачи микада није толико јак да би заувек могао постати господар не претворили ли своју снагу у право, а послушност у душност”.¹⁾ Власт сваке савремене државе па и Србије, својим понашањем мора уверити сопствене грађане да је она у служби њих, па је и због тога држава обавезна да грађане штити од свих видова насиља. У суштини власт је “утолико легитимна уколико је маса потчињених прихвата са изричитом и прећутном сагласношћу, уколико је доживљава као правремену и непристрасну.”²⁾

Садашњу фазу заоштрених међународних и међунационалних односа у вишепартијским системима карактерише потреба већег степена одбрмбено-заштитиног организовања друштва и деловања у супротстављању свим облицима насиља. Државна власт и

1) Жан Жак Русо, *Друштвени уговор*, Школска књига, Загреб, 1978. године, стр. 101.

2) Љ. Тадић, *Наука о политици*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1996, стр. 127.

у том веома значајном сегменту своје делатности има веома битну и одлучујућу улогу, јер од њених политичких одлука и одређења зависи да ли ће се предузети ефикасне мере у супротстављању свим видовима насиља. У ширењу илузија о самој себи, власт се обично служи масовном индоктринацијом коју спроводи путем школства или система образовања и манипулисањем средствима јавног комуницирања. Дакле, насиље није проста употреба силе, већ њен рад као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила.

ДЕФИНИСАЊЕ НАСИЉА

Давно пре открића филозофије човек је могао да бира једну од две могућности. Једна је да нешто створи, а друга, да нешто уништи, разори, сруши... Човек није постао човек само захваљујући радним, стваралачким способностима него и способностима да уништава, разара, убија, савладава звери и другог човека. Ова распетост између стваралаштва и уништења била је и још увек јесте (у мање бруталном или више прикривеном облику) човеков проклетство, или: проклетство човекове слободе. Дакле, у изворном смислу постоји не само човек стварања и умности него и човек деструкције или насиља. Практично човеково освајање стварности од самог почетка било је својеврсно ("креативно") насиље које или укида или користи (друго) насиље. Човек је, рекло би се, рођен с насиљем и у насиљу које се никада не зауставља, не мирује, бар не потпуно. Нема краја насиљу као што нема краја ни слободи. Дакле, нема крајњег (*eshatos*) у насиљу и нема есхатологије насиља, што значи да од насиља нема избављења.³⁾ Данас је насиље, у цивилизованом свету, само модификовано, преобликовано или сублимисано, али оно није укинута. Зато за човека, одувек већ, постоји један неизбрисив проблем насиља, од којег он неће лако моћи да побегне. Насиље је проблем који поступно разара човека. Насиље и није проблем за човека него је проблем против човека. Човек који чини насиље још увек не зна шта је насиље, а да би сазнао шта је насиље, потребно је да оно буде њему учињено.

Једини облик насиља-ппротив-насиља који може да, без крви, заустави спиралу насиља јесте правна интервенција. При том, само правно начело неће никада моћи да исцрпи појам правде, али оно је у стању да разоружа појам неправде и да прекине ланац одмазде.⁴⁾

3) Милорад Беланчић, *Насиље*, Медијска књижара Круг, Београд, 2004, стр. 9

4) Аристотел је тврдио да је "човек по природи државотворно биће." Када се, међутим, постави изван или изнад "друштвене заједнице", он постаје "или звер или бог" и за-

Насиље је употреба силе да би се изнудило одређено понашање људи противно њиховој вољи. Под насиљем се подразумева незаконита употреба силе. С гледишта потлачених, целокупна државна делатност носи карактер насиља, а с гледишта владајуће класе – насиље се третира као неизбежна принуда. Оно је очито старо колико и људско друштво, а политичко насиље постоји од када постоји политика. Да би се схватила суштина насиља неопходно је указати на многе покушаје дефинисања овог опасног феномена. У САД “US National Commission of the Causes and Prevention of Violence”, је “насиље однос кроз који се повређује тело или живот особа или оштећују ствари”, а у “великој совјетској енциклопедији” пише да се насиље одређује као “напад на личност који се састоји у наношењу ударца, повреда и других учинака који произилазе из примене физичке силе”⁵⁾

Тек појавом посебних студија о насиљу, као што је Денисовљева “Социологија насиља” учињен је битан помак у дефинисању овог појма. Насиљем се могу служити и слабији и јачи, али ко ће добити битку и тиме евентуално извршити насиље зависи од низа претпоставки које (не)задовољене узрокују да нпр. у стицају околности неке конкретне ситуације насиљу подлегну, тренутно или трајно. Тед Гар, доследно традицији фрустрационо-агресивне школе и саму револуцију одређује једним од облика политичког насиља који се може објаснити понашањем појединаца, он сматра да је кључни елемент сваког акта насиља самопотврђивање. Зато када дефинише насиље као “свесну употребу физичке силе ради озлеђивања или физичког уништавања”⁶⁾ он не налази за битно чак ни то да се утврди ко то ради и у ком контексту. Једино је важно да је присутно самопотврђивање на било који начин: “да се задовољи гнев, постигне освета, потврди понос, створи страх код других”.

Насиље се дефинише и као “екстремни облик агресије не-легитимном или неоправданом употребом физичке или психичке силе”.⁷⁾

право пре звер него бог пошто такав човек по природи жели рат.. Овај велики учитељ Александра Македонског није волео прекомерно, некорисно или дисфункционално насиље па је, зато, тврдио: “наоружана неправда је нешто најстрашније.” А пошто је, свакако, правда могућа тек у неком друштву или заједници, онда је разумљиво што се највећом неправдом сматра она која долази споља и коју чини тај човек-не-човек, биће ван наше заједнице. (Ibid. стр. 29)

- 5) “Балшаја совјетскаја енциклопедија”, том 29, стр. 193
- 6) Gurr, T. R.: The Revolution – Social Change Nexus: Some Old Theories and New Hypotheses, Comparative Politics, 1973, стр. 359
- 7) Шепаровић, З.: “Насиље и жртве”, “Погледи” 1/84, стр. 70-71

Помак од интерперсоналног до макросоцијалног нивоа посматрања насиља омогућује разликовање насиља као акта агресивности појединца од насиља као вида друштвене активности. Волтер дефинише насиље као “деструктивну страну силе”⁸⁾, а појам насилног је “ограничен у смислу деструктивног зла”.⁹⁾

Овакве дефиниције предвиђају да је сила само средство које се може инструментализовати за различите циљеве.

Васкезова дефиниција, по којој је насиље искључиво људска употреба силе и пратећи феномен праксиса¹⁰⁾ или Оребова по којој само људи могу бити субјекти и објекти насиља,¹¹⁾ изостављају чињеницу да човек може вршити насиље не само над човеком, него и над природом, па и над материјалним светом који га окружује.

Макс Вебер истиче “да монополем насиља организованом на највишем институционалном нивоу располажу највиши државни органи у оквирима важећег права или закона за одржавање, њима уређеног, заједничког живљења људи. Монопол државне силе ка “средства легитимне .... насилности”¹²⁾ поседују сви политички системи независно од форме друштвеног уређења.

У постојећим условима међународних односа није могуће потпуно превазићи насиље, апсолутно га и сигурно избећи у смислу незахваћености њиме на активан или пасиван начин. Данас, практично за свакога постоји могућност да вољно или невољно буде објекат, али и субјекат насиља.

Чак је и Хегел размишљао о насиљу и дефинисао га: “Природна основа насиља је жудња као непревладана жеља за поседовањем објекта”¹³⁾

“Присуство насиља показује да у друштву постоје сукоби које није могуће измирити и који се зато покушавају решити насиљем. Чињеница, што се у друштву насиље може спречити само насиљем показује дубоке корене насиља, који остају све док се друштво потреса дубоким сукобом интереса.”¹⁴⁾

8) Walter, E.V.: Power and Violence, “The American Political Science Review”, vol. VIII, No 2/1964, с. 354

9) Ibid.

10) Vasquez, S.A. “Филозофија праксис” Загреб, 1983. стр. 336

11) Радослав Гаћиновић, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002, стр. 18

12) Ibid.

13) Hegel, G. F. W.: *Jenenser Realphilosophie*, Leipzig, Meiner, 1931-1932, I, стр. 15

14) “Политичка енциклопедија”, Савремена администрација, Београд, 1975. стр. 623

“Насиље је људства делатност, а сила је средство, оно није проста употреба силе већ њен рад, као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Оно је делатност којом неки чин, активност, радња, или процес отпочињу, врше или заустављају, односно одржавају или убрзавају, или се нека форма и суштина стварају, трансформишу или разарају на супрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољавања потреба објекта насиља уколико је свестран, односно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима уколико се не ради о човеку”.¹⁵⁾

Свако социјално насиље као практична делатност представља и тип комуникативног понашања мада не и тако експлицитан тип општења као нпр. језик. Мада није најексплицитнији, сила је најопштији медиј комуникације, јер, “силу, у функцији поруке, или пак силу по себи, “разумије” и слијепак и странац, и глупан и посве мало дијете”¹⁶⁾

“Насиље је прилично непрецизан термин којим се означава наношење душевног, а знатно чешће физичког бола или повреде. Насиље као социолошка и криминолошка појава је нужни противник готово свих савремених друштва, без обзира на степен њиховог друштвено економског развоја”¹⁷⁾

“Насиље у политици није гола принуда. Насиље, опет, саставни је део политике и разумевања државе”¹⁸⁾ У теорији а и у пракси позната је широка лепеза насиља и насилног понашања, како према држави, тако и према грађанима од стране државе. Могуће одлике насиља су: претња силом и притисак; психофизичко злостављање – мучење; политичко убиство и атентат; субверзија (посебно нерад); насилни неред и немири; тероризам; терор; герила; оружани устанак; ослободилачки; грађански и револуционарни рат; претња силом и притисак; помагање нереди и немира и туђој средини, али не и директно извођење; помагање гериле у туђој средини, али не и директно извођење; помагање устанка у туђој средини, али не и директно извођење; репресија и репресалија; насиље у дипломатији; економско насиље; оружана интервенција – агресија. Поред свих облика насиља која човеку узимају правну слободу, живот, рад и егзистенцију, политичко насиље, најинтен-

15) Др Драган Симеуновић, “Политичко насиље”, Радничка штампа Београд, 1989. стр. 21

16) Жарко Пуковски, *Сила као комуникациска основа*, Погледи, 1/84, стр. 37

17) Војин Димитријевић “Страховлада” “Рад”, Београд, 1985. стр. 16

18) Живојин Алексић и Зоран Миловановић, “Лексикон криминалистике”, “Врело”, Београд, 1993. стр. 166

живније угрожава човека и његово биће, и још увек не постоје начини и методи његовом успешном супротстављању.

Анализирајући све до сад поменуте дефиниције насиља, створиле су се могућности за критичку анализу постојећег феномена и услови за научно прихватљивије дефинисање насиља као опасног феномена данашњице, што значи да је насиље опасно угрожавање живота људи, њихове психе и слободе, као и човеково угрожавање природе.¹⁹⁾

Дефинитивно, ни савремена цивилизација није у стању да укине нити да с мање или више успеха, решава проблем насиља, без наде да ће га икада дефинитивно решити. Дакле, она не може нити да потпуно укине нити да лакоумно допусти насилничко понашање људи. Цивилизација мора да прагматично преусмери, сублимише или контролише изворно-насилничко понашање људи, по коме се они, ипак, како би рекао Кант, разликују од оваца.²⁰⁾ Најзад људско присуство је тешко замислити без противуречја, спорова, сукоба и антагонизама. Читава политика је борба за моћ. Крајњи облик јесте насиље, каже Ч. Рајт Милс (C. Wright Mills), што је ехо дефиниције Макса Вебера (Max Weber) о држави као “владавини људи над људима заснованој на средствима легитимног, односно, наводно легитимног, насиља.”²¹⁾ Оваква процена само има смисла ако се држава третира као инструмент за угњетавање у рукама владајуће класе.

У политичкој историји сваког друштва политичка борба била је тотални феномен и подразумевала је рационалне и ирационалне, стилизоване и спонтане елементе – то значи да су политичке манифестације организовани и емотивни догађаји, те код њих долазе до изражаја, без воље људи, ирационални погледи и понашања. Политичка борба није могућа без демократије, јер је демократија, заправо, и форма и садржај политичке борбе. Политичка борба је размена алтернатива свим видовима политичког насиља. Политичко насиље увек има своје политичке циљеве, који могу бити објективно неостварљиви, а које већина становништва не прихвата. “И тада... се између идеала и реалности, између мањине и већине, између жеља и могућности за њихово остваривање јавља напетост, која несумњиво може резултирати и међународним тероризмом”,²²⁾ као посебну врсту политичког насиља.

19) Радослав Гађиновић, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002, стр. 21

20) Милорад Беланчић, *Насиље*, Медијска књижара Круг, Београд, 2004, стр. 138)

21) Georges Sorel, *Reflections on Violence*, “Introduction to the First Publication (1906), New York, 1961, p. 60

22) Војин Димитријевић, *Тероризам*, Радничка штампа, Београд 1982, стр. 182

Узроци насиља никада не могу бити објективне природе, јер оно нема оправдање за своје спровођење. Но, држава и њен систем заштите брзоплетим и непромишљеним активностима могу створити погодно тло за упориште и клијање и нарастање свих врста насиља о којима је до сада било речи. Када је реч о насиљу државе, онда је главни узрок страховладе осећај губитка власти односно осећај нарастања демократских снага у друштву. Тиме држава у покушају сопственог спасавања спроводи страховладу над својим грађанима како би их одвратила од било какве намере која се не уклапа у досадашње државне архаизме или тоталитаризме. Узроци насиља могу бити и незапосленост, инфлација, масовно отпуштање радника, анархичност образовног система, неизвесност животне перспективе и општа социјалан несигурност, као и сваки други вид економске и политичке несигурности. Узрок насиља може бити и сепаратизам, што се везује за оне идеје и покрете који се везују за отцепљења територија једне државе и њихово припајање другој, што међународно право забрањује. Последице насиља могу бити веома изражене и оно може оставити трага на читаву популацију.

НАСИЉЕ КАО ОБЛИК "УНИВЕРЗАЛНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ"

Појединци (властодршци или узурпатори власти), групе (партијска или државна вођства) или облици власти (законодавна, извршна, судска) су током историје су имали циљ да врше утицај на појединце или групе у друштву, односно друштво у целини, да би их приморали на понашање које се без тих утицаја не би могло очекивати.

Међу најстаријим техникама за постизање тог циља одувек фигурирају: *насиље* и *страх*. Најчешће повезани у различитим комбинацијама, показују се као најефикасније технике за постизање утицаја на појединачно и групно понашање људи у друштву.

Страх је вечни пратилац човека – страх за опстанак, страх од смрти, болести, растанка, усамљености, страх од непознатог, вештица, вампира, змија, вукова, ноћи, мора и дубина, од затвореног простора и другог. Са развојем друштва, његовом индустријализацијом и информатизацијом, страх се такође усавршавао, мултипликовао и мењао: страх од вируса (органских и компјутерских), непознатих и неизлечивих болести, загађења човекове средине, планетарног загревања, урагана, ванземаљаца, нуклеарног рата и опасности, генетског инжињеринга и напослетку, али све присутнији – страх од тероризма и терориста.

Страх је у прошлости, веома често и у различитим околностима, систематски коришћен као инструмент притиска за остваривање различитих интереса (за заштиту државног поретка или власти, за остваривање криминалних или мафијашких циљева, за држање у покорности, рекетирања, за постизање прокламованих циљева терориста). Да би страх, као средство за остваривање циљева, био ефикаснији обично му се додаје претња насиљем, као додатни "аргумент" за навођење појединаца или група на предвиђено или очекивано понашање.

Уколико страх и *претња насиљем* не постигну жељене ефекте које "емитери" страха очекују у комуникацији са појединцима или друштвеним групама којима је таква "порука" упућена, онда се прибегава насиљу као коначном средству за остваривање циљева "емитера страха". Очигледно је да је ова стара комуникација између власти и поданика, моћника и слабијих, криминалаца и жртава, терориста и терорисаних – општа закономерност друштва од давнина, у којој варирају и усавршавају се само технике примене како би ова комуникација била што ефикаснија.

Од свих типова утицаја на појединце, групе и масе, *насиље* је, без сумње, један од најефикаснијих. Међутим, *страх од насиља* је вероватно још јачи од насиља самог, изазивајући различите психолошке последице и делујући погубније од било каквог физичког притиска или насиља.

Насиље, као облик "универзалне комуникације" у друштву, је свакако двосмеран процес. Државни органи располажу апаратом и инструментаријем насиља ради обезбеђивања функционисања друштва и његових облика власти, заштите заједничких интереса грађана и поретка у целини, заштите власти и њених носилаца (режима), обрачуна са онима који крше законске и друге норме, заштите имовине и људских права и слобода грађана. Грађани, предвођени политичким вођама и партијама, почињу да користе насиље, у ситуацијама кршења друштвеног уговора од стране властодршца или режима, када се земља или поредак налази у опасности, када су угрожена или масовно кршена људска права и слободе, или просто у ситуацијама протеста, преврата, државног удара или револуције. Насиље, наравно, могу примењивати и унутрашњи или међународни криминалци који желе лако и незаконито до профита, као и терористи, који су искључиво политички мотивисани.

Такве ситуације могу се претворити у стање анархије или безвлашћа, уличних обрачуна и ликвидација, са малим или огромним бројем жртава, могу остати унутар граница једне земље или задобити међународни ехо и реперкусије, када су угрожени при-

падници једне или више националних мањина матичних и суседних земаља, када је угрожена већина грађана једне земља или пак немири и преврати носе територијалне аспирације и угрожавају границе и стабилност суседних земаља и региона у целини.

Уколико Савет безбедности УН процени да се применом насиља, грађанским ратом или превратом у једној земљи угрожава светски мир, може изрећи санкције тој земљи или одлучити о примени колективне интервенције мултинационалних снага УН у циљу заштите мира и безбедности у том региону, односно у свету као целини. Тада таква употреба насиља унутар једне суверене земље постаје међународни или универзални проблем, за који се онда траже међународна решења и средства. У овим веома деликатним ситуацијама, досадашња искуства су показала да је веома осетљиво доносити одлуке о међународној интервенцији, обично прегласавањем, јер се под плаштом објективности и заштите светског мира, могу одобравати, у једном случају - интервенције из парцијалних интереса, а у другом – на основу вета пет сталних чланова Савета безбедности, спречавати оправдане интервенције у заштити одређених подручја и популација. Такође, проблем представља што обично санкције не погађају режим на власти који изазива прекомерну употребу насиља, већ најболније погађају управо жртве тог насиља – недужне грађане једне земље. Проблем представљају и дужина трајања санкција, лажно приказивање стања које доводи до међународне интервенције и сл. Као разлог међународне интервенције могу се користити и разлози - потенцијална опасност од поседовања и употребе нуклеарног, хемијског или оружја за масовно уништење, подршка међународном тероризму или коришћење територије једне земље као базе међународних терориста који прете акцијама и насиљем широм планете и сл. Оваквим неприципијелним односом међународне заједнице према организаторима и извршиоцима насиља с једне стране светска организација не обавља своју обавезу према Повељи ОУН, а струге стране и нечињем некада примењује међународни терори према

ПОЈМОВНА РАЗЛИКА У ДЕФИНИСАЊУ МОЋИ, СИЛЕ И НАСИЉА

Да би се у теорији схватио појам сила, полази се од појма моћ, јер је појам моћ у филозофском смислу примаран.²³⁾ Огроман значај моћи за друштвене науке и међународне односе аргументо-

23) Аристотел је говорио да је сила, односно моћ, почетак свих промена. Види шире, Вишњић, Д., Научна изграђеност теорије стратегије (докторска дисертација), Војна академија, Београд, 2003., стр. 81-85.

вао је **Бернард Расел**, истичући да «оно што је енергија за физику, то је моћ за друштвене науке.»²⁴⁾ У савремену науку о политици појам моћи први је увео **Томас Хобс (Hobbes)** у делу “*О грађанину*» (*De cive*), истичући моћ државе као највећу моћ, јер је она збир појединачних моћи највећег броја људи.²⁵⁾ При проучавању међународне политике, моћ је незаобилазан појам. **Дал (Dahl)** нпр., сматра да моћ представља “способност да се натера други субјект да учини оно што иначе не би урадио.”²⁶⁾ Сличан приступ при одређењу значења термина моћ има и **Кенет Волц** тврдећи да «Моћан је онај ко утиче на другог више него онај на њега.»²⁷⁾ **Макс Вебер** сматра да: «*Моћ представља изгледе да се у оквиру једног друштвеног односа спроведе сопствена воља*»²⁸⁾ *упркос отпору, без обзира на то на чему се заснивају ти изгледи*. Они који имају већу моћ законито теже владавини над онима који имају мању моћ. «*Моћ је способност појединца, групе или државе да наметне своју вољу другоме, ослањајући се при том на ефикасност средстава силе у случају непоковања*».²⁹⁾

Хана Арент (Hannah Arendt) у својој књизи “О насиљу” цитира Бертрана де Живенела (Bertran de Zivenel): “за онога ко размишља о епохама, рат се показује као једна активност државе која је у вези са њиховом суштином.”³⁰⁾ Овакво тумачење постиче на питање: Да ли би крај ратовања, дакле, значио и крај држава. Да ли би наставак насиља у односима међу државама значио крај моћи? Одговор на ова питања искључиво зависи од разумевања моћи. Дакле, моћ је и инструмент владавине, а владавина своје постојање дугује “инстинкту демократије.”³¹⁾ Волтер (Voltaire) сматра да се моћ састоји у томе да моћник натера друге да делају онако како он хоће. Она је присутна увек када имам прилику да потврдим своју вољу на супрот отпору других, каже Макс Вебер, подсећајући на Калузевицеву дефиницију рата као “акта насиља да би се супарник приморао да ради онако како ми желимо.” Та реч каже Strausz

24) Rasel, B., *Power – A New Social Analysis*, New York, 1938. p. 12.

25) Тадић, Љ., *Наука о политици*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1996, стр. 79.

26) Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, према Симић, Д., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999. године, стр. 224.

27) Kenneth, W., *Theory of International Politics*, Reading, MA: Adison-Wesley, 1979.

28) О појму воље види шире у Педагошкој енциклопедији 2 (у редакцији Поткоњака Н. и Шимлеше П.), Завода за уџбенике и наставна средства, Београд 1989.

29) Вебер, М., *Привреда и друштво*, Просвета, Београд 1976. године, стр. 57. и 58.

30) Хана Арент, *О насиљу*, НСПМ и Alexandrija Press, Београд, 2002, стр. 46

31) Ibid.

–Нире, означава моћ човека над човеком.³²⁾ **Моћ** одговара људској способности не само делатности, већ деловања у сагласности. Моћ никада није својство појединца, она припада групи и постоји само онолико дуго колико та група јединствено функционише. Када се за некога каже да "има моћ" то значи да га је извесна група људи овластила да делује у њихово име. Онога тренутка када та група од које потиче моћ нестане, "његова моћ" такође нестаје. Моћ се значајно разликује од снаге.³³⁾ Дакле моћ и насиље су супротности. Тамо где једно влада, друго не постоји. Насиље се јавља тамо где је моћ угрожена. Насиље може да уништи моћ и оно је потпуно неспособно да је створи. Насиље може настати из беса, а бес заиста може бити ирационалан или патолошки. У одређеним околностима насиље – делује без расправе или говора и без размишљања о последицама.

Термин *сила* се у свакодневном животу поистовећује са сродним појмовима као што су *насиље*, *рат*, *агресивност*, који у суштини представљају само један облик или сегмент силе. Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill) сматра да је прва лекција цивилизације – лекција покоравана, тј. једно је жеља да се упражњава моћ над другима, друго, несклоност да се моћ упражњава над нама самимма.³⁴⁾ Стара изрека "Како је погодан да буде подложен / зато може да буде тако послушан", у неким верзијама позната свим вековима и свим народима, може да укаже на једну психолошку истину:³⁵⁾ да су воља за моћ и воља за потчињавање међусобно повезане. Легално неограничена владавина већине, односно демократија без устава, може и без икакве употребе насиља бити веома опасна у сузбијању права мањина и веома ефикасна у гушењу различитих мишљења. Међутим, то не значи да су насиље и моћ једно исто. Екстремни облик моћи је Сви против Једног, екстремни облик насиља је Један против Свих. Ово друго никада није могуће без оруђа.³⁶⁾

Сила се дефинише у филозофији као "*снага, моћ, узрок кретања и промена*", а са психолошког становишта дефинише се као

32) Ibid, стр. 47

33) Снага недвосмислено означава нешто у једнини, индивидуални ентитет; то је својство инхерентно једном објекту или једној особи и припада њиховом карактеру, које може себе да докаже у односу према другим стварима или особама, али је у суштини независно од њих. Снага чак и најснажнијег појединца увек се може надвладати снагом многих који ће се често удружити из једног јединог разлога да униште снагу управо због њене особене независности (Ибид., стр. 56)

34) *Considerations on Representative Government* (1861), Liberal Arts Library, pp. 59 и 65

35) Хана Ареент, О насиљу, НСПМ и Alexandrija Press, Београд, 2002, стр. 46
Ibid, стр. 50 - 51

36) Ibid. стр. 53

«оно што ствара промену, принцип делатности, односно све што утиче на промену у понашању и искуству» У психологији израз је неодређен, са нејасним разликовањем силе и енергије. По правилу има метафизичке импликације, нарочито када се наглашава материјална природа психичког.³⁷⁾

Да би се испољила одређена сила, неопходно је да постоји и одређена моћ за ту намеру. Сила је једно од основних и константних обележја државе, међународних односа, интеграционих и дезинтеграционих процеса у свету. Сила се користи за реализацију државних интереса и циљева. Посебне и појединачне вредности или интереси постижу се одговарајућом врстом силе и моћи (дипломатском, политичком, економском, војном, демографском, професионалном, информационом и сл.). Импликације успешног или неуспешног испољавања једне врсте силе могу различито деловати на примену и испољавање других врста силе. На пример, успешно испољавање политичке моћи и силе доводи до решавања безбедносних изазова и претњи без примене оружане силе и обратно.

Дакле сила је продукт моћи, тј. силу примењује само онај ко поседује моћ. Када је у питању примена војне силе, њу успешно примењују само моћне државе. Дакле, суштинска разлика између силе и моћи је у томе јер је моћ шири појам од силе, а сила је продукт моћи. Сила је ударна “песница” моћи. Сила је дакле, средство за остваривање моћи.

Примера ради, постоје области друштва, као што су: *култура, здравство, наука, образовање и сл.*, у чијем развоју примена силе нема никакав значај. Наиме, *научници и културни радници не могу се силом приморати да стварју. Ученици се физичком силом не могу научити, нити се болест може силом излечити.*

Исто тако, савремена друштвена кретања показују да задатак политике у савременим условима не сме бити само употреба силе ради постизања одређених циљева него, штавише, постизање тих циљева без употребе силе или њено свођење на најмању меру, јер супротно говори да дотично друштво, односно његов поредак, нису достигли потребан степен стабилности.

Како су насиљу – за разлику од моћи, силе или снаге – увек потребна оруђа технолошка револуција, револуција у прављењу алатки, сама суштина насилног деловања одређена је категоријом средство – циљ, чија је главна карактеристика, када се примењује у људским пословима, одувек у томе да је циљ у опасности да буде

37) Опширније: Вишњић, Д., Научна изграђеност теорије стратегије (докторска дисертација), Војна академија, Београд, 2003., стр. 81-85.

надвладан средствима која он оправдава и која су потребна да би се циљ достигао.

Свако ко је тражио неки смисао у записима из прошлости готово да је морао да насиље види као један маргиналан феномен. Било да је то Клаузевиц (Clausewitz) који рат назива "наставком политике другим средствима" или Енгелс за кога је насиље акцелератор економског развоја, нагласак је на политичком или економском континуитету, на континуитету једног процеса који остаје одређен оним што је претходило насилном деловању.³⁸⁾

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Иако насиље није увек нужно присутан пратилац политике, постоје ипак политички процеси и феномени који су чешће од других обележени насиљем. Постојећа истраживања и доминантна виђења узрока политичког насиља, могла би се оријентационо разврстати у две основне групе: теорије *условљености*, које имају заједничку хипотезу о насиљу као понашању које није у човековој природи, будући да се човек рађа без агресивности и да тек временом одређени друштвени ставови и лична искуства условљавају код појединаца уверење о корисности насиља као средства остварења одређених интереса; и теорије *прирођености* које су све распрострањеније, и по којима је насиље дубоко усађено у гене човека, при чему се истраживачи понекад веома разилазе у детаљима, напр, да ли сви људи имају природену агресивност и у којој мери, да ли је могућа перманентна контрола свести над агресивним нагонима и сл.³⁹⁾ Међутим, узроке политичког насиља треба најпре тражити у друштвеним односима. Иако има своје основе и у човековој природи у виду потенције виолентног усмерења човекове природне агресивности, друштвени услови у конкретной друштвеној средини су ти који утичу да се та могућност развије, односно испољи и буде њима усмерена. Према носиоцима, односно према квантитативном обиму субјеката разликује се индивидуално од колективног насиља, а према критеријуму распрострањености масовно од пунктуалног насиља. По времену трајања се тренутно насиље као чин разликује од дуготрајног насиља као активности и процеса. Институционално насиље се разликује од структуралног по томе што својом регулативом обухвата се у друштву. Појавни облици политичког насиља су: претња силом, принуда, притисак,

38) Хана Арент, *О насиљу*, НСПМ и Alexandrija Press, Београд, 2002, стр. 16

39) Драган Симеуновић, *Теорија политике*, Наука и друштво, Београд, 1990, стр. 154

психофизичко злостављање, политичко убиство, атентат, насилни протести, побуне, нереди, немири, тероризам, репресија, терор, устанак, грађански рат и рат-агресија.

Двадесети век засигурно је био период најинтензивнијег спровођења насиља у историји људске цивилизације.⁴⁰⁾ У Другом светском рату учествовало је око 60 држава са више од две милијарде људи, или 96% тадашњег становништва на планети. У том рату је погинуло 50 000 000 људи, од тога 30 000 000 цивила, а само у Југославији погинуло је 1 706 000 људи.⁴¹⁾

Стручњаци међународног института за проучавање мира у Стокхолму (SIPRI) тврде да је од 3200 године п.н.е., дакле од времена хијероглифа до почетка XXI века било око 14560 ратова и да је у њима животе изгубило 3,6 милијарди људи. Имајући у виду ове застрашујуће чињенице читаво човечанство мора дати допринос борби против свих врста насиља. Дакле, против свих врста насиља друштво се мора борити самим системом државе и друштва, његовом снагом, квалитетом, виталношћу, демократичношћу, која се налази у његовој основи, правном државом и даљим развојем права и слобода грађана, те учвршћивањем тих односа у свим областима друштвеног живота.

У све већем замаху насиља свих врста, поред демократске организације друштва потреба за врхунском оспособљеношћу државних специјализованих снага је очигледна. Иако се у савременим демократским друштвима тежи да се све врсте насиља спрече превентивним деловањем, то још увек није могуће, и било би неразумно у то веровати. За успешно супротстављање актима насиља неопходно је поклонити изузетну пажњу органима државне заштите, **кроз департизацију, професионализацију, реорганизацију, модернизацију и мотивацију оних који штите државу и њене грађане од свих видова насиља.** У реализацији концепта супротстављању актима насиља до изражаја долазе превентивне, репресивне и борбене мере органа државне заштите. Превентивне мере се у демократским друштвима трансформишу у трајно професионалне активности одговарајућих служби, уз непрекидан рад на

40) Само од 1804. до краја XX века погинуло је 3 500 000 Срба, што представља праву демографску катастрофу и озбиљно упозорење за све наредне режиме у Србији. Дакле, спорови се првенствено решавају мирним путем, ако је то икако могуће. Бенџамин Франклин, велики мислилац и коаутор америчке "декларације о независности" је рекао: "Никада није било лошег мира и доброг рата. Србија је у току првог светског рата, I и II балканског рата имала 1 300 000 000 погинулих (од тога 376 000 бораца, претежно младих људи), или 27% целокупног броја Срба. (Радослав Гађиновић, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002, стр. 401)

41) Радослав Гађиновић, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002, стр. 401

подизању одговорности грађана. Репресивне мере спроводи апарат државе, уз поштовање принципа и норми међународног права, међународног хуманитарног права и сопственог устава и закона. Нису пожељне апсолутизације било једног или другог метода поступања. Превентива, узета за себе, без комплементарности са целокупном административном и казненом функцијом државе, представља у садашњим временима несигуран начин заштите. Исто тако, фаворизовање репресивне акције водило би тражењу јединог решења у репресији,⁴²⁾ што такође није добро. И поред огромног војног потенцијала у свету, државе нису успеле да се супротставе политичком насиљу, посебно не актима међународног тероризма све до краја XX века.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Жан Жак Русо, *Друштвени уговор*, Школска књига, Загреб, 1978.
- Љ. Тадић, *Наука о политици*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1996,
- Драган Симеуновић, *Теорија политике*, Удружење "Наука и друштво," Београд, 2002,
- Жарко Пуховски, *Сила као комуникацијска основа*, Погледи, 1/84,
- Милорад Беланчић, *Насиље*, Медијска књижара Круг, Београд, 2004,
- Gurr, T. R.: *The Revolution – Social Change Nexus: Some Old Theories and New Hypotheses*, *Comparative Politics*, 1973,
- Шепаровић, З.: "Насиље и жртве", "Погледи" 1/84,
- Др Драган Симеуновић, "Политичко насиље", Радничка штампа Београд, 1989.
- Радослав Гађиновић, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002,
- Војин Димитријевић "Страховлада" "Рад", Београд, 1985.

42) У многим земљама размишљало се како што успешније стати на пут насиљу, посебно терористичким активностима. У вези с тим су и донесени закони против тероризма, за сада само у САД и Великој Британији. У Италији је омогућено да се припадницима терористичких организација које признају злочине опрости ако властима поткажу терористе и њихове намере, а Велика Британија и Северна Ирска увеле су превентивну меру лишавања слободе. Британија је због неких нехуманих одредби тужена Европском суду за људска права и тај спор је изгубила. Најконтраверзнија мера у борби против тероризма донесена је у Италији где су седамдесетих и осамдесетих година XX века дивљале "Црвене бригаде" Био је то закон о потказивању "Legge Sui Pentiti" По Ирачком"КЗ" може се изрећи смртна казна за 45 кривичних дела, чак и за увреду председника, иако ирачки закон каже да се укида смртна казна за политичко деловање. У СР Југославији био је у нацрту Закон против тероризма за време владавине Слободана Милошевића и "Јула" што је замагљивао суштину, а био је намењен спровођењу терора државе, јер се све тада могло подвести под тероризам по том на срећу не усвојеном Закону. Многе земље у свету, па и СРЈ са својим кривичним законом инкриминисале су терористичке активности. (Радослав Гађиновић, *Антитероризам*, Драслар партнер, Београд, 2006, стр. 38)

РЕЗИМЕ

Аутор овог рада сматра да је свако насиље усмерено на изазивање страха, применажу силе или претњу силом, и политичко насиље се као једна од појавних облика укупног друштвеног насиља, може најопштије одредити као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника. Као динамичка друштвена категорија политичко насиље није ништа друго до врста политичког чина, односно активности. Док је друштвено насиље могуће означити као спој рационалног и ирационалног у неодређеној сразмери, политичко насиље је телеолошка (сврховитост – целисходност) делатност, односно активност у којој свест, рационални момент, треба да претежу над ирационалним. Будући да је политичко оно је увек свесно и не може никад имати атрибут потпуно слепог деловања.

Политичко насиље укључује многе радње које нарушавају основна права човека, посебно права на живот, слободу. То се пре свега поред осталог мисли на рат, агресију, унутрашње сукобе – првенствено оружане побуне и грађанске ратове, затим политичке немире, претње силом, разне врсте мучења из политичких разлога, насилне политичке нереде, устанке, герилска дејства и тероризам.

Кључне речи: *Политика, насиље, држава, сила, моћ, међународни односи*

Radoslav Gacinovic
Institute for Political Studies, Belgrade

DEFINITION OF VIOLENCE

SUMMARY

Author of this text thinks that each sort of violence is directed to provoking fear, implementation of force or threat with the force. The author thinks that political violence, as one of manifest phenomena of overall social violence, can be defined in most general terms as a direct or indirect implementation of force over mind, body, life, will or material goods of real or possible, or supposed political opponent. As a dynamic social category, social violence is nothing else but a sort of political act, or activity. While it is possible to define social violence as connection of rational and irrational in an undefined proportion in percentage, political violence is a teleological (purposeful – expedient) activity, or the activity in which the awareness, rational factor, should prevail over irrational one. Being political, it is always the matter of awareness and never can it have an attribute of totally blind action.

Political violence consists of many activities harming basic rights of a person, in particular the rights on life and freedom. Among other things, here it implies war, aggression, internal conflicts – mainly armed rebellions and civil wars, then political turmoil, threats with force, various kinds of torture for political purpose, violent political riots, rebellions, guerrilla's activities and terrorism.

Key Words: politics, violence, state, force, power, international relations